

delillerine ve karşı görüşlerin tenkidine fazlaca yer verilmemiştir. Felsefe ile kelâm konularını birleştiren müteahhir dönemin diğer kelâm kitapları gibi bu eserde de felsefe ve mantık bahislerine geniş ölçüde yer verilmesine karşılık asıl kelâmî konuları kapsayan ikinci ve üçüncü bölüm kitabın sadece üçte birini teşkil etmektedir.

Cevâhirü'l-kelâm üslup, tertip, ifade ve muhteva bakımından aynı müellifin *el-Mevâkıf* adlı kitabının özeti mahiyetindedir. Nitekim bazı yazma nüshalarında adı *Muhtaşarü'l-Mevâkıf* diye kayıtlıdır (bk. *Dârü'l-kütübî'l-Misriyye*, nr. 820).

Süleymaniye (Antalya [Tekelioğlu], nr. 823/7, Fâtih, nr. 2924, Lâleli, nr. 2171) ve Topkapı Sarayı Müzesi (Emanet Hazinesi, nr. 862) kütüphanelerinde, ayrıca *Dârü'l-kütübî'l-Misriyye*'de (nr. 59, 820, 839) çeşitli yazma nüshaları bulunan eser, Ebü'l-Alâ Afîfî tarafından sadece *Dârü'l-kütübî'l-Misriyye*'deki bir nüshasına (nr. 820) dayanılarak *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb* (el-Câmiatü'l-Misriyye) içinde yayımlanmıştır (Kahire 1934, II/2, 133-243). İbrâhîm b. Mustafa el-Halebî, *Cevâhirü'l-kelâm*'ı *el-Mevâkıf* ve *Şerhu'l-Mevâkıf*'tan yaptığı iktibaslarla şerhetmiştir. *Silkü'n-nizâm fî şerhi Cevâhiri'l-kelâm* adını verdiği bu şerhin yazma nüshaları da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüp-

hanesi (Emanet Hazinesi, nr. 858, 865) ile *Dârü'l-kütübî'l-Misriyye*'de (nr. 820) mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Adudüddin el-İcî, *Cevâhirü'l-kelâm* (Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb içinde, nşr. Ebü'l-Alâ Afîfî), II/2, Kahire 1934, s. 133-243; *Keşfü'z-zunûn*, I, 616; Brockelmann, *GAL*, II, 209; *Suppl.*, II, 291.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

el-CEVÂHİRÜ'L-MUDIYYE

(الجواهر المضية)

Abdülkâdir el-Kureşî'nin (ö. 775/1373)

Hanefî hukukçularının biyografilerine dair eseri.

Tam adı *el-Cevâhirü'l-mudîyye fî tabakâtü'l-Hanefiyye* olan eser, Hanefî âlimlerinin biyografileri konusunda yazılan ilk tabakat kitabı kabul edilmektedir. Kaynaklarda bundan önce Necmeddin İbrâhîm b. Ali et-Tarsûsî (ö. 758/1357) ve Selâhaddin İbnü'l-Mühendis'in (ö. 769/1368) birer biyografik çalışması olduğu kaydedilmekteyse de (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1098-1099, 2019) bunlar günümüze kadar gelmemiştir. Bu eseri kaleme almasına gerekçe olarak, diğer mezheplerin aksine, Hanefî mezhebine ait bir tabakat kitabı bulunmayışını gösteren Kureşî'nin adı geçen çalışmaları görmediği anlaşılmaktadır.

Müellif eserini hazırlarken muhtelif ilim dallarına ait 170 civarında (listesi için bk. *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, nâşirin giriş, s. 61-74) yazılı kaynak yanında, başta kendisini bu yönde teşvik eden hocaları, arkadaşları ve meslektaşları olmak üzere çeşitli sözlü kaynaklara da başvurmuş, çağdaşı olan bazı biyografi sahipleriyle de bizzat görüşmüştür. Bununla birlikte fazla orijinal bilgi ihtiva etmeyen eserde özellikle mahallî İran tarihlerinden bolca malzemeye rastlanmaktadır.

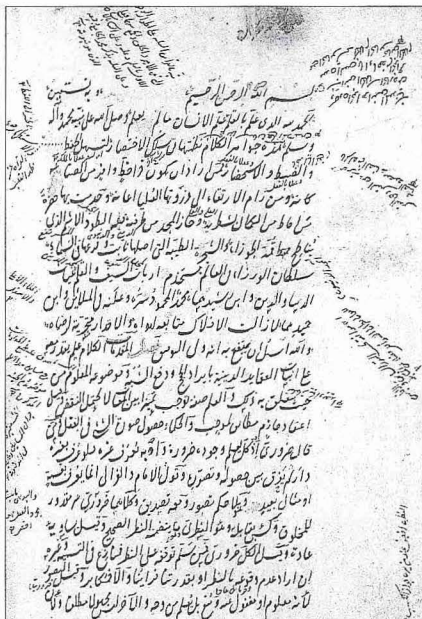
Alfabetik olarak düzenlenen eser, birinci bölümünde esmâ-i hüsnâ, ikincisinde Hz. Peygamber'in isimleri, üçüncüsünde Ebû Hanîfe'nin menkıbelerinin yer aldığı üç bölümlük bir mukaddime ile başlamakta, daha sonra Ebû Hanîfe'den itibaren 771 (1370) yılına kadar yaşamış 2124 âlimin biyografisine yer verilmektedir. Bu arada müellifin Hanefî zannettiği veya Hanefî mezhebiyle ilgili eserleri bulunan bazı âlimlerin hayat hikâyelerine de rastlanmaktadır. Biyografilerde genellikle biyografi sahibinin adı, künyesi, lakabı, nesebi, vefat yeri ve tarihi, çocukları, hocaları, talebeleri, ilmî kariyeri, kişiliği, aldığı görevler, eserleri vb. bilgiler yer almaktadır.

Eserde biyografilerin alfabetik olarak düzenlendiği ana kısımdan sonra ayrı bölümler halinde künyeleriyle tanınanlar, kadınlar, nisbeleri, lakapları ve "falânın oğlu" diye tanınan âlimler zikredilmekte, sonunda da çeşitli bilgilere yer verilen ve "el-Câmi'" başlığını taşıyan bölüm bulunmaktadır. Eserin Haydarâbâd basısının sonunda ise (s. 450-563) Ali el-Kârî'nin Ebû Hanîfe ve talebelerinin menâkıbına dair bir zeyli vardır.

İbn Dokmak'ın (ö. 809/1407) *Nazmü'l-cümân fî tabakâti aşâbi İmâmina'n-Nu'mân* (Süleymaniye Ktp., Turhan Sultan, nr. 251; Serez, nr. 1827) ve Firûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *el-Mirkâtü'l-vefiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye* (Süleymaniye Ktp., Reisülkütüb, nr. 671/1, 672) adlı eserleri, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*'nin birer muhtasar mahiyetinde olduğu gibi İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî de (ö. 956/1549) eseri ihtisar etmiştir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1941/1; Esad Efendi, nr. 605/1, 3699/49).

el-Cevâhirü'l-mudîyye'nin ilk ilmî neşri Abdülfettâh Muhammed el-Hulv tarafından, oldukça hatalı olan ilk basımı ile (I-II, Haydarâbâd 1332/1914) üç yazma nüshasına dayanılarak gerçekleştir-

Cevâhirü'l-kelâm adlı eserin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2171)

tirilmiştir (I-III, Kahire 1398-1399/1978-1979). Yayımlanan ilk üç ciltte eserin ana kısmını oluşturan alfabetik bölüm yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kureşi, *el-Cevâhirü'l-mudiyye* (nşr. Abdül-fettâh Muhammed el-Hulvî), nâşirin girişi, I, 45, 47, 58-84; *Keşfü'z-zunûn*, I, 616-617, 627; II, 1097-1099, 1657, 1961, 2019; Serkis, *Mu'cem*, I, 33; Brockelmann, *GAL*, II, 97; *Suppl.*, II, 89; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 129; Syed Hashimi Faridabadî, "The Dâ'irat-ul-Ma'ârif", *IC*, IV (1930), s. 640-641; F. Rosenthal, "Abd al-Kâdir al-Kürâşî", *EP* (İng.), I, 70.

CELAL ERBAY

CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRİH

(جواهر التواريخ)

Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın seferlerini ve özellikle Kandiye'nin fethini anlatan eser.

Mevcut nüshaların bazısında müellifinin Fâzıl Ahmed Paşa'nın mühürdarı Hasan Ağa (TSMK, Revan, nr. 1307), bazısında ise Erzurumlu Osman Dede (Köprülü Ktp., nr. 231) olduğu belirtilmekte, Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshada ise (Esad Efendi, nr. 2242) yazar adı geçmemektedir. Ancak Revan nüshasının baş tarafında yer alan bir kayıt müellif konusunu aydınlatır mahiyettedir. Burada Mühürdar Hasan Ağa'dan kitabın müsveddelerinin yazarı, Osman Dede'den de bu müsveddeleri edebî şekle koyan biri olarak söz edilmektedir. Buna göre Fâzıl Ahmed Paşa'nın maiyetinde bizzat seferlere ve bu arada Girit seferine katılmış olan Hasan Ağa paşanın emriyle onun gazâları hakkında bir eser hazırlamış, sonra da bunu "münşiyâne" bir üslûpla yeniden yazması için Osman Dede'ye vermiştir. Osman Dede aslen Erzurumlu olup birçok yer dolaşmış, daha sonra Bursa'ya gelmiş, burada Fâzıl Ahmed Paşa ile tanışarak maiyetine gir-

miş ve Girit'in fethine katılmıştır. Osman Dede eseri yeniden kaleme almış, bu arada Hasan Ağa'dan nakillerde bulunmuş ve kitabı âdeta kendine mal etmiştir. Gerçekten Köprülü nüshasına göre Kandiye'nin fethinden sonraki bazı olaylar, Fâzıl Ahmed Paşa'nın geri dönüşü, ölümü, daha sonra Osman Dede'nin IV. Mehmed tarafından başçavuşluğa getirilişi Hasan Ağa'nın müsveddelerinde yoktur. Doğrudan Hasan Ağa'nın kaleminden çıkan Esad Efendi nüshası Kandiye'nin fethiyle son bulmaktadır. *Cevâhirü't-tevârih*'in telifi Kandiye Kalesi'nin fethinden hemen sonra (1669) tamamlanmıştır. Fakat müsveddelerin Mühürdar Hasan Ağa tarafından Osman Dede'ye verilmesi, Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın ölüm yılı olan 1676'da gerçekleşmiştir.

Kütüphane kataloglarına *Cevâhirü't-tevârih*, *Târih-i Fâzıl Ahmed Paşa* ve *Târih-i Feth-i Kandiye* adlarıyla giren eser beş bölümden meydana gelmektedir. Fâzıl Ahmed Paşa'nın 1659'da Erzurum'a vali tayin edilmesiyle başlayan eserin ilk bölümünde bu vezirin beylerbeyliği zamanı, ikinci bölümde 1663 Macaristan seferi, Uyvar ve Novigrad kalelerinin fethi, üçüncü bölümde Kandiye seferinin hazırlıkları, dördüncü bölümde Kandiye'nin muhasarası, özellikle çok şiddetli geçen ve uzun süren lağım savaşları, beşinci bölümde ise deniz savaşları ve Kandiye Kalesi'nin fethi anlatılmaktadır. Eserin sonunda Baştezkireci Mezâkî Süleyman Efendi'nin Fâzıl Ahmed Paşa için yazdığı iki kaside bulunmaktadır.

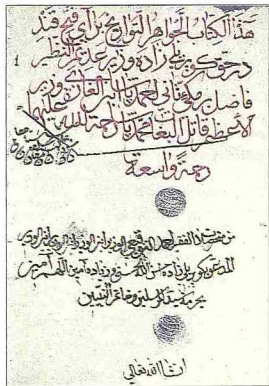
Cevâhirü't-tevârih tamamen yazarının gözlemlerine dayandığından birinci elden tarihî kaynak niteliğindedir. İki buçuk yıl kadar süren ve Osmanlı Devleti'ne pek pahalıya mal olan Kandiye savaşlarının tek kroniği durumunda olan eser, vak'anüvis Râşid'in de ilgili olayları kaleme alırken kullandığı tek kaynak gibidir. Ancak Râşid bu kaynağı gereği gibi kullanmamış, yer yer onu büyük ölçüde ihtisar etmiştir. Nitekim *Cevâhirü't-tevârih*'teki bazı önemli bilgiler *Râşid Târihi*'nde yoktur. Meselâ ikinci bölümde anlatılan Uyvar'ın fethi ve Novigrad muhasarasının safhaları Râşid tarafından eksik verilmiştir. Girit seferinin hazırlıkları bahsini de Râşid bazan aynen, bazan da meâlen aktarmıştır. *Cevâhirü't-tevârih*'teki padişaha yazılan mektubun sureti *Râşid Târihi*'nde yoktur. Aynı şe-

kilde Venedik dojunan sadrazama gelen ve sadrazamdan ona giden mektupların suretlerini de Râşid eserine almamıştır.

Cevâhirü't-tevârih'in yurt içinde ve yurt dışında birçok nüshası vardır. Yurt içinde Süleymaniye (Esad Efendi, nr. 2242; Hamidiye, nr. 909), Köprülü (Hâfız Ahmed Paşa, nr. 231; Âsım Bey, nr. 724) ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Revan, Köşkü nr. 1307), yurt dışında ise Viyana (Nationalbibliothek, nr. 1070, 1071), Paris (Bibliothèque Nationale, nr. 1089, 1506) ve Leiden'de (nr. 1225), ayrıca İtalya'nın Bologna Üniversitesi Kütüphanesi'nde (nr. 3619) nüshaları vardır. *Cevâhirü't-tevârih*'in bazı parçaları da değişik adlar altında kütüphane kataloglarına girmiş ve müstakil eserler gibi tavsif edilmiştir. Meselâ Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde (Veliyyüddin Efendi, nr. 2401) kayıtlı, 1066 (1655-56) yılı olaylarından bahseden *Târih-i Mühürdar*, Köprülü Kütüphanesi'ndeki (nr. 214) 1080 (1669-70) yılı olaylarından bahseden *Târih-i Mu'teber* ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı (III. Ahmed, nr. 3605) *Târih-i Fâzıl Ahmed Paşa ve Feth-i Kandiye* adlı eserler büyük bir ihtimalle *Cevâhirü't-tevârih*'in parçalarıdır.

Eser, *Annalium Gemma authore Hasanayna Sigilli Custode Kupurli, seu Cyprî Ahmed Basso, supremi vizirii*

Cevâhirü't-tevârih'in ilk sayfası (Köprülü Ktp., nr. 231)

Cevâhirü't-tevârih'in unvan sayfası (Köprülü Ktp., nr. 231)

